

El monolingüisme de l'altre

Jacques Derrida

Traducció de Felip Martí-Jufresa
i Antoni Mora



UBe

Filosofia UB

Índex

1	13
2	19
3	25
4	33
5	43
6	51
7	61
8	89

Una versió oral d'aquest text, més breu i sovint diferent en la forma, va ser presentada en un col·loqui organitzat per Édouard Glissant i David Wills, del 23 al 25 d'abril del 1992, a la Universitat de l'Estat de Louisiana, a Baton Rouge, als Estats Units.

Sota el títol *Echoes from Elsewhere / Renvois d'ailleurs*, la trobada va ser internacional i bilingüe. Hi tractéssim de lingüística o de literatura, de política o de cultura, ens havíem d'ocupar dels problemes de la francofonia fora de França.

Un primer esbós d'aquesta comunicació ja s'havia llegit en un col·loqui organitzat a la Sorbona pel Collège International de Philosophie, sota la responsabilitat de Christine Buci-Glucksmann.

La «manca» no és en el desconeixement d'una llengua (el francès), sinó en el no-domini d'un llenguatge apropiat (en crioll o en francès). La intervenció autoritària i prestigiosa de la llengua francesa no fa sinó reforçar el procés de la manca.

La reivindicació d'aquest llenguatge apropiat passa, doncs, per una revisió crítica de la llengua francesa [...].

Aquesta revisió podria formar part del que anomenàriem un antihumanisme, en la mesura que la domesticació per la llengua francesa s'exerceix mitjançant una mecànica de l'«humanisme».

Édouard Glissant,
Le discours antillais, París: Seuil,
1981, pàg. 334

Aquí, un naixement a la llengua, per encaïllament de noms i d'identitats que s'entortolliguen amb si mateixos: cercle nostàlgic de l'únic. [...] Crec profundament que, en aquest relat, la llengua mateixa estava gelosa.

Abdelkebir Khatibi,
Amour bilingue, Montpeller:
Fata Morgana, 1983, pàg. 77

1

—Imagina-te'l: figura't algú que cultivés el francès.

El que se'n diu el francès.

I que, el francès, el cultivés.

I que, a més de ciutadà francès, fos doncs un subjecte, com se sol dir, de cultura francesa.

Ara bé, un dia aquest subjecte de cultura francesa et vindria a dir, per exemple, en bon francès:

«Només tinc una llengua, que no és pas la meva.»

I encara més, o a més a més:

Soc monolingüe. El meu monolingüisme és amb mi i l'anomeno la meva estança, així el sento, hi resto i l'habito. M'habita. El monolingüisme en el qual respiro fins i tot és el meu element. No un element natural, no la transparència de l'èter, sinó un medi absolut. Insuperable, *incontestable*: només el puc rebutjar si dono testimoniatge de la seva omnipresència en mi. M'haurà precedit de sempre. Soc jo. Aquest monolingüisme, per mi, soc jo. Això no vol dir, de cap de les maneres, no t'ho pensessis, que jo sigui una figura al·legòrica d'aquest animal o d'aquesta veritat, el monolingüisme. Però fora d'ell jo no seria jo mateix. Em constitueix, em dicta fins a la ipseïtat de tot, també em prescriu una solitud monacal, com si uns vots ja

m'haguessin compromès abans i tot d'haver après a parlar. Aquest solipsisme inexhaurible soc jo abans que jo. Permanentment.

Ara bé, mai aquesta llengua, l'única que d'aquesta manera estic destinat a parlar, mentre parlar em sigui possible, en la vida en la mort, aquesta única llengua, fixa-t'hi, mai no serà la meva. Mai no ho ha estat de debò.

Perceps de cop l'origen dels meus sofriments, ja que aquesta llengua els travessa de banda a banda, i el lloc de les meves passions, dels meus desitjos, de les meves pregàries, la vocació de les meves esperances. Però m'equivoco, m'equivoco en parlar de travessada i de lloc. Perquè és *arran* del francès, tan sols, ni en ell ni fora d'ell, en la línia introbable de la seva vora que, des de sempre, permanentment, em demano si es pot estimar, gaudir, pregar, morir de dolor o simplement morir en una altra llengua o sense dir-ne res a ningú, fins i tot sense parlar.

Però abans de tot i a més a més, vet aquí el doble tall d'una fulla esmolada que et volia confiar gairebé sense dir mot, pateixo i gaudeixo amb això que et dic en la nostra llengua dita comuna:

«Sí, només tinc una llengua, ara bé, no és pas la meva.»

—Dius l'impossible. El teu discurs no se sosté. Sempre serà incoherent, «inconsistent», es diria en anglès. Aparentment inconsistent, en tot cas, gratuït en la seva eloqüència fenomènica, perquè la seva retòrica fa l'impossible amb el sentit. La teva frase no té sentit, no té el sentit comú, pots veure com es desboca tota sola. Com es podria tenir una llengua que no fos la seva?, i sobretot si es pretén, tu hi insisteixes, tenir-ne només una, una de sola, tota sola? Avances una mena de testimoniatge solemne que simplement s'agafa pels pèls en una contradicció lògica. Pitjor encara, tal vegada diagnosticaria el savi davant d'un cas tan greu, i que es té ell mateix per incurable, la teva frase s'extirpa ella mateixa en una contradicció lògica

a la qual s'afegeix una *contradicció pragmàtica* o *performativa*. És un cas desesperat. En efecte, el gest performatiu de l'enunciació demostraria, en acte, el contrari del que pretén declarar el testimoniatge, és a dir, una certa veritat. «Mai no ho va ser [meva] en veritat», gosaves dir fa un moment. A aquell que parla, el subjecte de l'enunciació, tu, és clar que sí, el subjecte de llengua francesa, se'l sent fer el contrari del que diu. És com si mentassis i en la mateixa alenada confessessis la mentida. Una mentida des d'aleshores increïble que arruïna el crèdit de la teva retòrica. La mentida es desmenteix amb el fet del que fa, per l'acte del llenguatge. Així demostra, *pràcticament*, el contrari del que el teu discurs pretén afirmar, provar, fer verificar. No acabaríem mai de denunciar aquest absurd.

—Ah, sí? Però llavors per què no acabaríem mai? Per què persisteix, aleshores? Tu mateix sembles no arribar a convèncer-te'n, i multipliques l'objecció, sempre la mateixa, t'esgotes en la redundància.

—Tan bon punt diguis en francès que ella, la llengua francesa —la que parles així, aquí mateix, i que fa intel·ligibles les nostres paraules, més o menys (d'altra banda, a qui parlem, per a qui? i se'ns traduirà mai?)—, doncs bé, no és la teva llengua, quan no en tens d'altra, no només et trobaràs agafat en aquesta «contradicció performativa» de l'enunciació, sinó que agreujaràs l'absurd lògic, a dir veritat, la mentida, fins i tot el perjuri, dins de l'enunciat. Com es podria tenir només una llengua sense tenir-ne cap, sense tenir-ne una que fos la teva? la teva pròpia? I com saber-ho, com pretendre tenir-ne coneixement? Com dir-ho? Per què voler fer compartir aquest coneixement, quan també s'al·lega, en el mateix impuls del mateix idioma, no conèixer o no practicar cap altra llengua?

—Para. No hi tornis un altre cop, vols? A qui s'adreça tot sovint el retret de «contradicció performativa», avui, amb una gran cuita? Als qui se sorprenden, als qui es fan preguntes, als qui de vegades s'obliguen a capficar-s'hi. Alguns teòrics alemanys o anglo-americanos han cregut trobar-hi una estratègia imparabile; fins i tot d'aquesta arma pueril en fan una especialitat. A intervals regulars, se'ls veu apuntar la mateixa crítica en direcció de tal o de tal altre adversari, preferentment un filòsof de llengua francesa. També passa que alguns filòsofs francesos importen l'arma o li imprimeixen una patent nacional quan resulta que tenen els mateixos enemics, «enemics de dins». Se'n podrien donar molts exemples. Aquesta disfressa infantil només comporta un únic i pobre dispositiu polèmic. El seu mecanisme es redueix més o menys a això: «Ah! vostè es fa preguntes sobre la veritat, doncs bé, en aquesta mateixa mesura, encara no creu en la veritat, contesta la possibilitat de la veritat. Llavors, com vol que ens prenguem seriosament els seus enunciat quan tenen pretensions de veritat, començant per les seves preteses preguntes? Això que vostè diu no és vertader perquè vostè qüestiona la veritat, au, va, vostè és un escèptic, un relativista, un nihilista, vostè no és un filòsof seriós! Si continua així, el fotran en un departament de retòrica o de literatura. La condemna o l'exili podrien ser més greus si hi insisteix, llavors el tancarien en un departament de sofística, atès que, a dir veritat, això que vostè fa és una mena de sofisma, no s'allunya mai del tot de la mentida, del perjuri o del fals testimoniatge. Vostè no pensa el que diu, ens vol desorientar. I vet aquí que ara, per commoure'ns i guanyar-nos per a la seva causa, fa el paper de l'exiliat o del treballador immigrant, vet aquí que al·lega en francès que el francès sempre li ha resultat una llengua estrangera! Au va, si fos cert, ni tan sols no sabria dir-ho, o no sabria dir-ho tan bé!»

(Et faig notar una primera esllavissada: mai no he parlat, fins aquí, de «llengua estrangera».

Quan he dit que l'única llengua que parlo no és pas *la meua*, no he dit que em fos estrangera. Hi ha un matís. No és exactament el mateix, ja hi tornarem.)

Que aquesta escena sigui vella com el món, en tot cas vella com la filosofia, és una cosa que no molesta als acusadors. Hom conclourà, per eufemisme, que ells tenen la memòria curta. Els falta entrenament.

No revifem avui aquest debat. Tinc el cap en una altra banda, i encara que no hagués intentat en altres llocs, ni tan sovint, de respondre a aquest tipus d'objecció, això no m'impediria ara mateix, de totes maneres, d'instal·lar-me decididament, amb tota la imprudència requerida, allà mateix on la provocació d'aquesta pretesa «contradicció performativa» s'enverinés de perjuri i d'incompatibilitat lògica. Res no m'impedirà de repetir —i de signar—, a qui la vulgui sentir, aquesta declaració pública:

«És possible ser monolingüe (prou que ho soc, jo, oi que sí?) i parlar una llengua que no és pas la teva.»

—Això et queda per demostrar.

—En efecte.

—Per demostrar, d'entrada cal comprendre allò que es vol demostrar, allò que es vol dir o que es vol voler dir, allò que goses pretendre voler dir allà on, des de fa tant de temps, segons tu, caldria pensar un pensament que no vol dir res.

—En efecte. Però concedeix-me llavors que «demostrar» voldrà dir també una altra cosa, i que és aquesta altra cosa, aquest altre sentit, aquesta altra escena de la demostració el que m'importa.

—T'escolto. Què vol dir aquest testimoniatge que pretens signar?

2

—Doncs bé, d'entrada, abans de començar, arriscaré dues proposicions. També semblaran impossibles. Aquesta vegada no només contradictòries *en elles mateixes*, sinó contradictòries *entre elles*. Prenen la forma d'una llei, cada vegada una llei. La relació d'antagonisme que aquestes dues lleis mantenen entre si cada cop l'anomenaràs, doncs, si t'agrada aquest mot que a mi m'agrada, *antinòmia*.

—Vinga. Llavors, quines serien aquestes dues proposicions? T'escolto.

—Són aquestes:

1. *Mai no es parla més que una sola llengua.*
2. *Mai no es parla una sola llengua.*

Aquesta segona proposició va en la direcció d'allò que el meu amic Khatibi enuncia clarament en la *Presentació* d'una obra sobre el bilingüisme, en el moment en què, al cap i a la fi, defineix una *problematètica* i un *programa*. Per això li demano que m'ajudi:

Si no hi ha (com ho diem després d'altres i amb ells) *la* llengua, si no hi ha monolingüisme absolut, queda per delimitar què és una llengua ma-

terna en la seva divisió activa, i el que s'empelta d'aquesta llengua i d'aquella que s'anomena estrangera. El que s'hi empelta i s'hi perd, sense pertànyer ni a l'una ni a l'altra: l'incomunicable.

De la billengua, en els seus efectes de parla i d'escriptura [...].¹

«Divisió», diu. «Divisió activa». Vet aquí per què n'hi ha que escriuen, vet aquí, potser, com somien d'escriure. I vet aquí per què, dues motivacions més que no pas una, una única raó, però una raó treballada per l'esmentada «divisió», vet aquí per què en fer-ho un sempre recorda, s'inquieta, es llança a la recerca d'història i de filiació. En aquest lloc de gelosia, en aquest lloc compartit de venjança i de ressentiment, en aquest cos apassionat per la seva pròpia «divisió», abans de qualsevol altra memòria, l'escriptura, com per ella mateixa, es destina a l'anamnesi.

Fins i tot si l'oblida, l'escriptura continua convocant aquesta memòria, es convoca així, l'escriptura, es convoca de memòria. Una cega pulsio genealògica trobaria el ressort, la força i el recurs en la partició mateixa d'aquesta doble llei, en la duplicitat antinòmica d'aquesta clàusula de pertinença:

1. *Mai no es parla més que una sola llengua, o més aviat un sol idioma.*
2. *Mai no es parla una sola llengua, o més aviat no hi ha idioma pur.*

—Això seria possible, doncs? Em demanes que cregui en la teva paraula. I acabes d'afegir «idioma» a «llengua». Això canvia moltes coses. Una llengua no és un idioma, ni l'idioma un dialecte.

—No ignoro la necessitat d'aquestes distincions. Els lingüistes i els erudits en general poden tenir bones raons per interessar-s'hi. Tot i així, no crec que siguin sostenibles amb tot el rigor i fins al límit més

¹ Abdelkebir Khatibi, *Du bilinguisme*, París: Denoël, 1985, pàg. 10.

extrem. Si no es prenen en consideració, en un context sempre molt determinat, criteris *externs*, ja siguin «quantitatius» (antiguitat, estabilitat, extensió demogràfica del camp de la parla) o «politico-simbòlics» (legitimitat, autoritat, dominació d'una «llengua» sobre una parla, un dialecte o un idioma), no sé on es poden trobar uns trets *interns* i *estructurals* per distingir rigorosament entre llengua, dialecte i idioma.

De tota manera, encara que el que dic aquí continuï essent problemàtic, sempre em situaré en aquell punt de vista des del qual, almenys per convenció entre nosaltres, i provisionalment, aquesta distinció quedi suspesa. Perquè els fenòmens que m'interessen són justament aquells que desdibuixen aquestes fronteres, que les travessen, de manera que en fan aparèixer l'artifici històric, i també la violència, és a dir, les relacions de força que s'hi concentren i, a dir veritat, que s'hi capitalitzen fins a perdre-les de vista. Els qui són sensibles a tot el que entra en joc en la «criollització», per exemple, ho mesuren millor que d'altres.

—Accepto doncs la convenció proposada, i una vegada més, com que vols contar la teva història, donar testimoniatge en nom teu, parlar del que és «teu» i del que no ho és, no em queda altra cosa que creure en la teva paraula.

—No és el que fem sempre quan algú parla, i, per tant, quan testimoniar? I jo també, sí, hi crec, en aquesta antinòmia, crec que és possible, això és el que crec que sé. Per experiència, com se sol dir; i és això el que voldria demostrar o, més que no pas demostrar «lògicament», tornar a posar en escena i recordar amb la «raó dels efectes». I més que recordar, recordar-*me*. Jo mateix. Recordar-me, a mi mateix com a jo mateix.

Allò que voldria recordar jo mateix, allò que em voldria recordar a mi mateix, són els trets intractables d'una impossibilitat, tan impossible i tan intractable que no és lluny d'evocar una prohibició. Hi hauria aquí una necessitat, però la necessitat del que es dona com a impossible-prohibit («No ho pots fer, això! És clar que no! —I tant que sí! —Que no, si fos tu no ho faria! —Sí, home, sí, si tu fossis jo, ho faries, no faries altra cosa! —Que no!») —i una necessitat que, malgrat tot, és i opera: la traducció, una altra traducció que aquella de la qual parlen la convenció, el sentit comú i certs doctrinaris de la traducció. Perquè aquest doble postulat,

—*Mai no es parla més que una sola llengua...*

(sí, però)

—*Mai no es parla una sola llengua...*,

no és només la llei mateixa d'allò que s'anomena traducció. Seria la llei mateixa com a traducció. Una llei una mica boja, estic disposat a concedir-t'ho. Però mira, això no és gaire original i, tal com repetiré més tard, sempre he sospitat que la llei, com la llengua, era boja, o, de tota manera, que era l'únic lloc i la primera condició de la bogeria.

Això —que s'acabava d'iniciar, ho recordes— va ser doncs un col·loqui internacional. A Lousiana, que, com saps, no és qualsevol lloc a França. Generosa hospitalitat. Els convidats? Francòfons *pertanyents*, com estranyament es diu, a diverses nacions, a diverses cultures, a diversos Estats. I tots aquests problemes d'*identitat*, com es diu amb tanta ximpleria avui. D'entre tots els participants, n'hi va haver dos, Abdelkebir Khatibi i jo mateix, que, a més d'una antiga amistat, és a dir, la fortuna de tantes altres coses de la memòria i del cor, també compartien un cert destí. Viuen, pel que fa a la llengua i a la cultura, en un cert «estat»: tenen un cert estatut.

A aquest estatut, dintre del que s'anomena i és efectivament «el meu país», se li dona el títol de «franco-magrebí».

Què dimonis pot voler dir això, t'ho demano a tu, que t'interesses pel voler-dir? Quina és la naturalesa d'aquest guionet? Què vol? Què és el que és franco-magrebí? *Qui* és «franco-magrebí»?

Per saber *qui* és franco-magrebí cal saber *què* és això de *franco-magrebí*, què vol dir «franco-magrebí». Però en l'altre sentit, invertint la circulació del cercle i per determinar, *vice versa*, *què és ser franco-magrebí*, caldria saber *qui* n'és, i sobretot (oh, Aristòtil!) qui és el *més* franco-magrebí. Autoritzem-nos aquí amb una lògica d'un tipus que seria, diguem-ne, doncs, aristotèlic: es pren com a model allò que és «el més això o allò» o allò que és «el millor d'això o d'allò», per exemple l'ens per excel·lència, per arribar a pensar l'ésser del que és *en general*, i es procedeix així, pel que fa a l'ésser de l'ens, de la teologia a l'ontologia i no pas a l'inrevés (tot i que em diràs que, a dir veritat, les coses són més complicades, però aquest no és el tema).

Segons una llei circular que és familiar a la filosofia, s'afirmarà, per tant, que aquell que és *el més*, el més purament o el més rigorosament, el més essencialment franco-magrebí, és qui permetrà desxifrar *en què consisteix* ser franco-magrebí *en general*. Es desxifrarà l'essència del franco-magrebí amb l'exemple paradigmàtic del «*més* franco-magrebí», el franco-magrebí *per excel·lència*.

Suposant a més a més, cosa lluny de ser segura, que hi ha alguna unitat històrica entre *la* França i *el* Magreb, la «i» copulativa mai no haurà estat donada, només promesa o al·legada. Vet aquí, en el fons, allò de què hauríem de parlar, allò de què no deixem de parlar, fins i tot quan ho fem per omissió. El silenci d'aquest guionet no pacifica ni apaivaga res, cap turment, cap tortura. Mai no en farà callar la memòria. Més aviat podria agreujar el terror, les lesions i les ferides. Un guionet mai no basta per ofegar les protestes, els crits d'ira o de patiment, el soroll de les armes, els avions i les bombes.